

Зазвичай у номері, частина якого присвячувалася сесії Загальних зборів НАН України, наш журнал публікував доповідь президента НАН України, а також виклад виступу перед вченими академії когось із перших керівників держави. Але цього разу (вперше за багато десятиліть історії академії) ніхто з керівників держави не знайшов можливим взяти участь у Загальних зборах. Разом з тим нагальні проблеми існування науки в країні сьогодні особливо цікавлять нашого читача, і зробити вигляд, що ми ними не переймаємося і не інформуємо про них керівництво держави, було б просто неприпустимо. Тому редакція вирішила опублікувати листа директора Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України до Голови Верховної Ради України, направлений незадовго до сесії Загальних зборів НАН України, яка відбулася 12 квітня ц.р.

**Голові Верховної Ради
України,
академіку НАН України
Литвину В.М.**

Вельмишановний Володимире Михайловичу!

Вважаю своїм обов'язком звернути Вашу увагу на ситуацію, що склалася з реалізацією положень Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». Аналіз виконання цих законів свідчить, що передбачена чинним законодавством система формування і реалізації державної науково-технологічної політики в Україні майже повністю зруйнована.

Багаторічне ігнорування фінансовими органами норми Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» про бюджетне фінансування науки на рівні 1,7% ВВП призвело до того, що, як показують наші попередні оцінки, починаючи з моменту, коли наукоємність ВВП (фінансування науки з усіх джерел) опустилася нижче 0,9% (2007 р.), держбюджетні витрати на НДДКР в країні автоматично без будь-якого безпосереднього впливу на науково-дослідний процес стали в наростаючих і значних обсягах повертатися у формі встановлених обов'язкових платежів до бюджету та інших фондів. Так, наприклад, у 2010 році фонд заробітної плати в НАН України (з нарахуваннями) склав 81% всього бюджетного фінансування. За таких умов з урахуванням податків на доходи співробітників академія повернула до бюджету та фондів соціаль-

ного страхування майже половину отриманих з бюджету коштів.

При цьому широко розрекламоване збільшення заробітної плати, не будучи підкріплене додатковими коштами, створило фінансову ситуацію, яка фактично робить неможливим нормально організувати дослідницький процес. Відбувається масове переведення співробітників на скорочений робочий день, в багатьох інститутах не виплачуються надбавки за вчене звання та науковий ступінь. Тобто рішення уряду про збільшення заробітної плати фактично обернулося її зменшенням і втратою хоча б мінімальних можливостей для придбання нового обладнання та приладів, без чого неможливо підтримувати належний рівень досліджень. Це стало причиною того, що в Україні покидання науки дослідниками набуло кризових масштабів. За кількістю науковців на тисячу зайнятого населення Україна опустилася до найнижчого в Європі рівня – 3,7 чол. (в Польщі – 6,4; Чехії – 8,8; Німеччині – 11,5; по країнах ЄС-27 – 9,2), що суперечить як світовим тенденціям, так і потребам науково-кадрового забезпечення модернізації економіки України на інноваційній основі.

Особливо руйнівними стали наслідки варварського ставлення держави до галузевої науки. Так, здійснений ана-

ліз даних по 210 наукових організаціях, атестованих у 2010 році Мінпромполітики, свідчить, що вилучення до державних та інших обов'язкових фондів для цих інститутів також складало біля половини всіх фінансових коштів. Але при цьому на 1 грн. отриманих інститутом бюджетних коштів він повертав державі в десятки разів більше за рахунок відрахувань від усіх виконаних ним замовлень, значна частина яких формально не відноситься до основної діяльності (незважаючи на те, що такі роботи не могли б бути виконаними поза дослідницьким процесом). Наприклад, в одному з таких інститутів у 2010 році при бюджетному фінансуванні НДДКР в об'ємі 118 тис. грн. відрахування до держбюджету та в обов'язкові фонди склали 2745 тис. грн., тобто перевищували бюджетне фінансування у 23 рази.

Безумовно, співвідношення обсягу бюджетних коштів та вилучень до держбюджету не однакове для різних інститутів. Сьогодні в Державному реєстрі наукових установ, яким надається підтримка держави, залишилось тільки 20 галузевих інститутів з 210. Це сталося внаслідок недосконалості законодавства, що регулює формування реєстру, скорочення обсягів робіт з основної діяльності й зростання задля виживання обсягів робіт, не притаманних науковій сфері.

Ми не маємо в своєму розпорядженні конкретних фінансових даних стосовно всіх галузевих інститутів (в Україні не існує регулярної системи збору та аналізу таких даних), але навіть приблизна оцінка внеску всією вітчизняною наукою в держбюджет та обов'язкові фонди дозволяє зробити висновок про те, що держава наближається до того, щоб забирати від науки більше коштів, ніж вона їй надає. Це може статися за умов, коли частка державного фінансування науки в структурі її загального фінансування

зменшиться до рівня 34% (зараз 40%), а наукоємність ВВП залишиться як зараз на рівні 0,8% ВВП. Тому декларації ряду державних діячів про всезростаючі масштаби державної підтримки науки, що їх можна часто почути останнім часом, – це або самообман від незнання реального стану справ, або свідоме намагання ввести суспільство в оману.

Ще одним кричущим виявом спроби влади зекономити на науковій сфері є здійснюване зараз «упорядкування» системи державних науково-технічних програм, в процесі якого припинено виконання навіть тих програм, які затверджено окремими законами. А починаючи з 2004 року і до нинішнього часу в Україні не формуються і програми з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки: Міністерство фінансів України не передбачило для них коштів у бюджеті під приводом того, що пріоритетні напрями не були вчасно перезатверджені Верховною Радою України (в будь-якій іншій країні в такій ситуації просто продовжили б чинність затверджених раніше пріоритетів).

У наукової громадськості були сподівання, що ситуація кардинально зміниться після прийняття в 2010 році нової редакції Закону «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». На його виконання Держінформнауки обмежився тим, що розписав деякі з вже існуючих програм по пріоритетах. Тобто прийняття нового закону ніякого конструктивного впливу на стан справ у науці не справило.

Слід підкреслити, що фінансування наукових і науково-технічних програм – цього ключового засобу державного впливу на науково-технологічний та інноваційний розвиток країни – за останні 15 років взагалі зведено до рівня 0,3% від загальних бюджетних витрат на науку. Тобто *основний механізм реалізації державної науково-технологічної політи-*

ки фактично знищений. Замість того, щоб визначати пріоритети для **особливої підтримки** засобами програмно-цільового фінансування і управління найбільш актуальних досліджень і розробок, пропонується перетворити пріоритети на **засіб припинення** державної підтримки всіх досліджень, які не потрапили до переліку пріоритетних напрямів.

Розвиваючи погляд Мінфіну України на науку як на основне джерело економії бюджетних коштів (хоч при цьому не усвідомлюється, що навіть повна ліквідація науки дала б економію бюджетних витрат не більше, ніж 0,4% ВВП!), контрольно-ревізійні органи ставлять перед науковими установами зовсім не правомірні й не передбачені ніякими законами претензії. Однією з них, зокрема, є вимога обов'язкового впровадження всіх результатів прикладних досліджень у практику. Національній академії наук України ставлять у провину навіть те, що не всі результати *фундаментальних досліджень* знаходять своє практичне застосування.

На наш погляд, такий підхід до науки не просто помилковий, а й такий, що свідчить про неприпустиму некомпетентність людей, які намагаються впливати на політику держави по відношенню до наукової сфери. Адже практичне використання результатів досліджень в економіці дуже мало залежить від ініціативи вчених: воно визначається перш за все активним і платоспроможним попитом з боку виробництва і, як свідчить світовий досвід, вимагає зовсім інших масштабів та структури асигнувань.

На жаль, реформи нашої економіки, які слабо націлені на структурні зміни в бік нарощування наукоємних високотехнологічних галузей, жодним чином не впливають на зростання з її боку попиту на наукові результати. А це значною мірою визначає жалюгідний фінансовий

стан науки, її переорієнтацію на виконання зарубіжних замовлень на НДДКР (цим займається зараз більше половини нашої високотехнологічної науки) та пошук науковими установами джерел для свого виживання поза межами основної діяльності.

Таким чином, в Україні склалася вкрай неблагополучна ситуація з еволюцією механізмів формування і реалізації державної науково-технологічної політики та практичної організації державної підтримки розвитку науки, яка не тільки заважає інноваційному розвитку вітчизняної економіки, але й суперечить цілям політики євроінтеграції України, тому що Європа здійснює по відношенню до науки зовсім іншу політику, яка передбачає випереджаюче зростання інвестицій в науку до 3% ВВП та створення в науково-технологічній сфері до 2020 року додатково 1 млн робочих місць. Це, на наше глибоке переконання, вимагає невідкладного розгляду стану вітчизняної науки на вищому законодавчому рівні та прийняття відповідних заходів.

Зокрема, пропонується:

- розробити і законодавчо затвердити механізм, який дозволяє зменшити витрати на оплату персоналу, зайнятого науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами, шляхом зниження для всіх без винятку категорій установ і підприємств податків та внесків до обов'язкових фондів, що виплачуються за цей персонал;

- доопрацювати схвалену Верховною Радою України у 2009 році «Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» в плані максимального врахування положень і основних цілей і стандартів для країн ЄС, прийнятих в Стратегії «Європа–2020», та остаточно її законодавчо затвердити;

- ввести законодавчу норму про за-

борону Законом про державний бюджет відмінити законодавчо встановлені для науково-технічної та інноваційної сфер показники їх фінансування та систему стимулювання науково-дослідної та інноваційної діяльності. Ввести нову законодавчу норму про 3–5-річне бюджетне планування фінансування НДДКР;

– прийняти постанову Верховної Ради України про відновлення в повному обсязі практики формування і реалізації державних науково-технічних про-

грам з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, передбаченої відповідними законами України.

Ці першочергові законодавчі заходи необхідні для зупинення руйнації державної наукової та інноваційної політики та її приведення у відповідність до Стратегії «Європа-2020». Вони сприятимуть більш достойній інтеграції України до Європи, ніж розорлива для державного бюджету футбольна кампанія «Євро-2012».

6 квітня 2012 р. № НЦ-87

З повагою,
Директор Центру, д-р екон. наук, проф.
Б.А.Маліцький

* * *

Володимир Михайлович не поклав цього листа «під сукно», а направив його до Кабінету Міністрів України з пропозицією розібратися в суті поставлених у ньому питань. Невдовзі до Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України надійшов лист (№ 1/12 – 6570 від 10.05.12 р.) за підписом першого заступника міністра освіти і науки, молоді та спорту Є.М.Суліми, в якому повідомляється про результати розгляду нашого звернення міністерствами та відомствами. У ньому повідомляється, що стан з фінансуванням наукової та науково-технічної сфери в Україні МОНмолодьспорт та Держінформнауки оцінюють як критичний.

Разом з тим аналіз наведеної в додатку до листа інформації свідчить, що, незважаючи на визнання, що ситуація з фінансуванням науки в Україні є критичною, виконавча влада не планує ніяких реальних кроків для її виправлення. Крім того, всерйоз обговорюються пропозиції стосовно трактування найважливіших положень чинного законодавства, які фактично означають кардинальний перегляд і руйнування

механізмів політики держави у відношенні до науки та проблем інноваційного розвитку економіки, вироблених на основі кращого зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Прямим підтвердженням консервації негативного ставлення до науки в реальній політиці може бути схвалений Постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня ц.р. Прогноз державного бюджету України на 2013 і 2014 роки. Хоча цей документ в розділі «наука» тільки з дуже великою натяжкою можна назвати прогнозом, він підтверджує, що на найближчі роки принципових змін у фінансуванні науки та інновацій не планується.

У той же час, як показують дослідження, здійснені науковцями ЦДПН, динаміка кадрового потенціалу української науки демонструє його стрімке падіння, і є всі підстави прогнозувати, що цей процес у найближчі роки буде прискорюватись. Молодь не затримується в науці через неприпустимо низький рівень оплати праці й відсутність можливості повноцінних досліджень через моральне старіння наукового обладнання. Цілий ряд авторитетних наукових шкіл припиняють своє існування.

Деградація наукового потенціалу України дійшла до тієї межі, переступивши яку, вже не можна сподіватися на те, що його можна буде відновити у більш-менш прийнятні строки. А це означає, що й належна модернізація економіки країни на інноваційній основі, на яку покладається стільки надій, стане практично нездійсненною. Отже, подальші зволікання у цьому питанні неприпустимі.

Тому наукова громадськість продовжує наполягати на необхідності невідкладного розгляду на урядовому та законодавчому рівні екстраординарної ситуації, в якій опинилася нині наука України, з метою вжиття рішучих заходів для припинення деградації наукового потенціалу і мобілізації ресурсів,

необхідних для забезпечення його інтенсивного розвитку.

Ми розробляємо конкретні пропозиції щодо вдосконалення механізмів державної політики в науковій та науково-технологічній сфері на основі глибокого аналізу зарубіжного досвіду. З цією ж метою в нашому журналі публікуються виступи лідерів передових країн з цих питань (див., наприклад, виступ Президента США Барака Обами в Національній академії наук США – Наука і наукознавство. – 2009. – № 2. – С.96-106). В цьому номері журналу ми публікуємо виступ Президента Росії В.В. Путіна на Загальних зборах РАН, який свідчить про досить суттєві зміни акцентів у сучасній науково-технологічній політиці Росії.